

Perspektive filozofije*

LEV KREFT

POVZETEK

Podobno kot filozofija tudi estetika ni dosegla univerzalnosti in totalnosti, dosegla pa je globalnost: ni odgovorila na vsa temeljna vprašanja na zadovoljiv način in ni postala nevprašljiv del nekega celovitega filozofskega sistema, je pa prišla na vsak konec zemeljske oble. Misel (Artur Danto), da je filozofija iz nevarne umetnosti naredila nemočno umetnost, ko jo je ujela v svoje mreže, je treba dopolniti z ugotovitvijo, da je filozofija hkrati skromna in prevzetna. Minervina sova vzleta šele, ko pade mrak, toda kljub temu je prepričana, da je soodgovorna za vse, kar se je za dneva dogodilo. Zato perspektive estetike niso na poti odpovedi univerzalnosti in totalnosti, ampak na poti reofilozofikacije. Še posebej je to očitno na Slovenskem, kjer so perspektive filozofije simbolno povezane s "Perspektivami" iz šestdesetih let.

ABSTRACT

PROSPECTS OF PHILOSOPHY

Aesthetics, like philosophy, has not reached universality and totality but it has certainly reached all the ends of the earth. It may not have provided satisfactory answers to all the fundamental questions or become an unquestionable component of an integral philosophical system, but it has undoubtedly become global. Artur Danto's saying - that philosophy rendered impotent previously dangerous art by catching it in its nets - should be complemented by the realisation that philosophy is both modest and presumptuous. Although Minerva's owl does not fly until dark falls, it nevertheless feels co-responsible for everything that has taken place during the day. Similarly, the prospects of aesthetics lie in the direction of re-philosophisation, rather than in renouncing universality and totality. This is especially evident in Slovenia, where the prospects of philosophy are symbolically connected with the "Perspektive" (Prospects) of the sixties.

* Besedilo predstavlja za objavo pripravljen referat na 1. Slovenskem filozofskem kongresu (Cankarjev dom, Ljubljana, 17. - 19. 10. 1994).

Na mednarodnem kolokviju Društva za estetiko (imeli smo ga 13. in 14. oktobra 1994) se je na naslovno temo srečanja "Vrednostni temelji estetike" na spodbudo Bohdana Dziemidoka iz Gdanska oglasila tudi Kikuko Toyama z Univerze Yamaguči, ki je pripravila referat "Diskurzi o 'neuspehu avantgarde' - Modernistično formiranje in deformiranje generične kategorije 'Umetnost'¹, s katerim se je povsem vmestila v ameriški krog razprav o umetnosti. Z dobršno erudicijo napisan referat je že na prvi pogled vzbudil dve možni misli o položaju filozofije. Prvi je seveda ta, da kljub temu da filozofija ni dosegla univerzalnosti in totalnosti (tako vsaj sama o sebi govori v dvajsetem stoletju), dosega danes določeno svetovnost. Pri estetiki, ki je morebiti malce zamudniška, velja, da se je njena svetovnost začela s Prvim mednarodnim estetskim kongresom leta 1913. Tako vsaj meni K.C. Pandey, Indijec, ki je leta 1972 objavil dve zajetni knjigi s skupnim naslovom "Komparativna estetika"². Prvi del predstavlja indijsko estetiko, drugi pa pod naslovom "Zahodna estetika" govori o zgodovini estetske misli od Platona do Croceja in se končuje s skupnim poglavjem o sodobni indijski in zahodni estetiki. Filozofija (in z njo estetika) je torej postala svetovna, čeprav lahko priznamo, da filozofska komunikacija v globalni vasi ne poteka ravno pri vodnjaku ali pod vaško lipo, ampak bolj obrobno in velikim medijskim očem oddaljeno.

Druga misel, ki se utrne na prvi pogled in dopolnjuje misel o svetovnosti, pa je vendarle vprašanje univerzalnosti. Kikuko Toyama (in v tem ji sledi cela šola mlajših japonskih estetikov, ki so vsi po vrsti študirali in raziskovali na Zahodu vsak svoje obdobje ali svojo filozofsko šolo) nikjer v svojem tekstu ne omenja nikakršne japonske komparacije, korelacije ali paralele temi, ki jo obravnava, hkrati pa to temo obravnava s stališča univerzalnosti, saj na tak način uporablja tako pojem umetnosti kot pojem avantgarde. Pristop, ki ga najdemo pri Pandeyu, je sicer drugačen, torej komparativen, vendar že uporaba naslovnega pojma "indijska estetika" odpira celo vrsto konceptualnih vprašanj (na primer: s katerega stališča se ta misel kaže kot estetika?), in nekatera od njih je naznačil tudi sam. Ali je potemtakem svetovnost filozofije povezana z njeno človeško univerzalnostjo na način, ki njeno univerzalno zasnovo, nastalo na tleh evropske zavesti, globalizira? In če namesto Husserlovega uporabimo modernejši ali morda bolj Rortyjeve jezik: ali je filozofija evropski jezik, v katerem se mora ohranjati razgovor Zahoda kot razgovor človeštva (torej lingua franca univerzalnosti in totalnosti)? In če je v tem kaj resnice, kako se bo filozofija dejansko osvobodila vmeščanja tradicionalnih problemov sodobne filozofije v središče tega razgovora (kar terjajo od nje Rorty)³?

To vprašanje me vodi k drugemu razmisleku ob referatu, ki sem ga poslušal prejšnji teden. V njem seveda ni govor o tem, da bi lahko kakorkoli filozofirali izven tradicionalnih problemov sodobne filozofije, saj je prav vprašanje koncepta 'umetnost' po avantgardi in po pacifikaciji avantgarde centralni tradicionalni problem sodobne estetike. Pač pa se v njem ob zaključku pojavi kot referenčna točka in usmeritev k razrešitvi delo Arthurja C. Danta "Filozofska vklenitev umetnosti" ("Philosophical Disenfranchisement of Art", 1986)⁴. Avtor zagovarja trditev, da imamo o umetnosti dvoje nasprotujočih si idej, pri čemer prva trdi, da je umetnost nevarna, druga pa, da je

¹ Kikuko Toyama: "On Discourses on the 'Failure of the Avantgarde' - Modernist Formation and Deformation of the Generic Category ART", mednarodni kolokvij "Vrednostni temelji estetike - Normative Foundations of Aesthetics", Slovensko društvo za estetiko, Moderna galerija, Ljubljana, 13. in 14. oktober 1994.

² K.C. Pandey: *Comparative Aesthetics (I. Indian Aesthetics, II. Western Aesthetics)*, Chowkhambra Sanskrit Series Office, Varanasi 1972.

³ Richard Rorty, *Filozofija i ogledalo prirode*, Veselin Masleša, Sarajevo 1990, str. 376.

⁴ Arthur C. Danto, *The Philosophical Disenfranchisement of Art*, Columbia University Press, 1986.

umetnost nemočna. Združi ju s trditvijo, da je filozofija ob ugotovitvi, kako je umetnost nevarna, vedno skušala umetnost držati na vajetih in jo zapreti med varne štiri zidove. Pri tem nas ne zanima toliko točnost ali netočnost take analize, ki naj bi razrešila težave s pojmom umetnosti in zaradi katere Danta (z določenimi rezervami, ki jih je izrazil tudi sam) uvrščajo tako med sopotnike institucionalne teorije umetnosti kot med teoretike postmodernizma, pri katerem je zlasti v Združenih državah poststrukturalizem odigral vlogo filozofske podstati. Zanimata me dve njegovi trditvi, ki ju Kikuko Toyama dosledno povzema. Prva: "Nekdaj nevarna umetnost je bila preoblikovana v neškodljivo in nemočno umetnost s filozofsko nevtralizacijo, vklemitvijo, podreditvijo." Druga: "Umetnost je razlog, da je bila filozofija izumljena, in filozofski sistemi so v končni instanci kaznilniške arhitekture, ki jih težko zmoremo videti drugače kot v vlogi labirintov, ki naj zadrže pošasti in nas tako varujejo pred globoko metafizično nevarnostjo."⁵

V tej skrajni drži, ko nek filozof razkrinkava filozofijo kot kaznilnico, v kateri je vklejnena brez krivde kriva umetnost, da nas ne bi grozovitost njenega sporočila ogrozila v samih temeljih, lahko prepoznamo neko lastnost, ki je ves čas in tudi v obdobju njene svetovnosti povezana s filozofijo. Filozofija se počuti so-odgovorno za vse, kar se je s čemerkoli in komerkoli zgodilo, za vse, kar je in kar omogoča, da nekaj je. Misel, da je filozofija vklejila avantgardno umetnost tako, da je njen negativno naravnani pojem institucionalizirala v pacificirani koncept, in ji s tem dosodila neuspeh, in misel, da je vsa filozofija pravzaprav način, kako držimo pošasti bivanja pod kontrolo, sta obe pravzaprav izraz filozofske privzdignjenosti. Filozofi so ljudje, ki so prepričani, da je od njihovega dobro ali slabo opravljenega opravila odvisna globalna in univerzalna usoda vsega, kar je. Minervina sova morebiti res vzleta šele, ko pade mrak, vendar je prepričana, da je mrak povzročila sama. Filozofi so ljudje, ki so prepričani, da lahko miselna, kaj miselna, celo tipkarska napaka v filozofskem sistemu povzroči stoletja gorja in nesreč, če ne celo konec človeštva. Kar poglejte namesto v estetiko na drugo, verjetno še bolj znano polje. V razpadu socializma in detronizaciji marksizma imate dve vidni šoli, ki odgovarjata na vprašanje, kaj in zakaj se je s socialističnim totalitarizmom godilo in zgodilo. Ena išče, kje je bila narejena kateksohenska napaka, in če jo je sprva našla pri Stalinu, jo je kasneje pripisala Leninu, končno ugotovila, da je pot k totalitarizmu trasiral že Marx, in s postmodernizmom zaključila, da je celoten modernizem pestoval totalitarnost v svojih miselnih filozofskih izhodiščih. Druga pa trdi prav nasprotno, da je bila vsa tragedija v napačnem izvajanju odlično zastavljenih zamisli, ker so se pač zamisli realizirale ob napačnem času in na napačnem kraju z napačnimi ljudmi. Obema pristopoma je skupno, da pripisujeta konceptom, ki jih in ultima analysis izdeluje filozofija, izjemno moč. V zadnji instanci so filozofi bodisi zaslužni bodisi krivi za vse, in filozofija bi bila potemtakem (če upoštevamo še sodobno kritiko, ki leti nanjo iz lastnih vrst) nekakšna kombinacija Atlasa in Sizifa: brezupna aktivnost, bistveno so-odgovorna za stabilnost stvarstva.

Prepotentnost filozofije, ki se kaže v njeni so-odgovornosti za možnost, obstoj in stabilnost univerzalnega in totalnega, pa vendarle ni nekaj neprotislovnega, saj se izraža tako na prevzetem kot na skromen način. Prevzetem način prepoznamo v njeni trajni želji, da bi se na nek način dokopala oblasti in moči, s katero bi edina znala spremeniti svet v smeri odrešenja in izpolnjenega upanja, pa naj gre za pravo platonsko vladarstvo ali za šilerjansko estetsko vzgojo človeštva. Skromnost prepoznamo v njeni samoopredelitvi, ki ji že od začetka prepoveduje, da bi veljala za modrost samo. Seveda je ta skromna ljubezen do modrosti zgolj drža, ki jo imajo nefilozofi za lažno skromnost.

⁵ Ibidem, strani 6-7 in 12.

Toda pri tem pač velja podobno, kot ne moremo imeti za pravi skepticizem samo tistega, ki se konča z ugotovitvijo, da si o ničemer ne moremo priti na jasno, ker nam ni dano odstreti tenčic, ampak tudi in v filozofiji, kot jo poznamo danes, pač predvsem kartezijanski skepticizem, ki se konča pri določeni nenaivni gotovosti (tudi o tem govori Rorty že na začetku svoje knjige *Philosophy and the Mirror of Nature*, 1980)⁶. Filozofska skromnost ni lažna ali hlinjena, ampak metodično skrbna. Dantovi trditvi o umetnosti kot nevarni in nemočni hkrati lahko dodamo tudi trditvi o filozofiji kot prevzetni in skromni hkrati. In če si že filozofija lahko pripisuje, da drži umetnost vključeno, bi si lahko znanost pripisovala, da drži filozofijo v skromnosti. Vendar je bila filozofija prevzetna in skromna tudi takrat, ko je še imela vso znanost za svoj vrt, in imamo zato lahko mirno to kombinacijo prevzetnosti in skromnosti za njeno izvorno dediščino.

Ta dediščina je seveda drža v že omenjenem smislu, in ne realnost. Kajti na to, da bi filozofija dobila kakršnokoli dejansko moč, si danes, upam, nihče več ne upa upati, vendar se zato ne bo odpovedala pretenziji, da ji taka moč pritiče. Tudi iluzijo, da svobodno priobčanje mnenj pripomore k rojevanju resnice, imajo samo še nekateri sodelavci pisem bralcev, nikakor pa ne filozofi.

Mislím, da je imel od vseh filozofov, ki so se lotevali krize človeštva, krize Zahoda in krize filozofije najbolj prav Karl Jaspers, ki je v "Duhovni situaciji časa" (1932) ugotovil, da "moram hoteti tisto, za kar mi gre, četudi bo prišlo do konca sveta", in iz tega sklepal, da (ob tem, da se ne da ugotoviti, za kaj človeku gre) lahko delovanje iz odpora proti nečemu, kar nezaželeno prihaja, črpa moč samo iz volje za sedanje ostvarjenje lastnega življenja. Tako "v svetu, ki je v vsem postal sumljiv, skušamo s filozofiranjem obdržati smer, ne da bi vedeli za cilj".⁷

Da je to ostvarjenje prej drža kot dejanje, je razvidno tudi iz estetike. Ta je konec koncev nastala kot disciplina, ki ima v oskrbi povezavo čutnega, lepega in umetniškega v univerzalno in zaključeno znanje in ki si celo lahko domišlja, da se vmešča v filozofski sistem kot most čez brezno, v katerem morebiti prežijo katere od Dantojevih pošasti. Benedetto Croce je, na primer, navdušenje nad marksizmom zamenjal za navdušenje nad estetiko in priznal, da je "v socialistični viziji ponovnega rojstva in odrešenja človeštva po poti dela in z delom zadihal novi zrak vere in upanja"⁸. V času tvorbe svojega filozofskega sistema v začetku dvajsetega stoletja je estetiko postavil prav v vlogo vizije ponovnega rojstva in odrešitve človeštva in to posebej poudarjal v atmosferi konca prve svetovne morije. Potem ko je doživel (in to kot antifasist, za razliko od svojega tovariša Gentileja) še drugo vojno, je leta 1947 svojim prvotnim teorijam navkljub moral zapisati ("Filozofija in zgodovinopisje"), da je poezija edino pravo spoznanje. Zakaj? Ker je "očiščena vsakega stika s svetom dejanja..."⁹.

Filozofija, ki je postala svetovna in ostala so-odgovorna za vse (za razliko od znanosti, ki ne more biti odgovorna za nič) in ki je ohranila držo hkratne prevzetnosti in skromnosti, se stiku s svetom dejanja vendarle ne bo mogla odpovedati, tudi če bi hotela. Tudi kadar se (tako kot Sokrat Faidrosu) pusti speljati iz mesta in jo očarajo lepa počivališča, mora ugotoviti, da je "polja, posestva in drevesa nočejo nič učiti, pač pa ljudje v mestu."¹⁰ Croce nas ni uspel prepričati, da je poezija edino pravo spoznanje, pa tudi vse vrste pozitivizma in antimetafizike nas niso prepričale, da se pravo in celostno

⁶ Richard Rorty, l. c., str. 56-57 (in opomba 13).

⁷ Karl Jaspers: *Duhovna situacija vremena*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987, str. 159.

⁸ Benedetto Croce, *An Autobiography*, Clarendon Press, Oxford 1927, str. 59-60.

⁹ Benedetto Croce: "Filosofia e storiografia", v: *Discorsi di varia filosofia*, 1959, zv. 2, str. 77.

¹⁰ Platon, *Faidros*, Založba Obzorja, Maribor 1969, str. 10.

spoznanje skriva v znanosti in znanstvenosti. Ali bi potemtakem filozofija lahko zdržala oznako edino pravega spoznanja? Da, pod pogojem, da jo še posebej pri vstopu v svet dejanja odlikuje skromna prevzetnost. Ob vstopu v tretje tisočletje bi se njena maksima zmogla glasiti: "Vem, da nič ne vem, in imam za to tudi dokaze."

Skupni tematski okvir prvega slovenskega filozofskega kongresa "Perspektive filozofije" je imeniten že zato, ker namesto zguljenega govorjenja o krizi ali celo koncu filozofije postavlja v ospredje njene perspektive. Če sem o teh perspektivah nekaj malega na esejistični način napaberkoval v prvem, načelnem delu, pa moram dodati tudi drugi del, ki se tiče okoliščin, pod katerimi se da to temo razumeti kot združevalno in povezovalno za vse slovenske filozofe in filozofinje. Meni je prva okoliščina pomensko zgodovinska obremenjenost zveze "perspektive filozofije" s čisto določeno skupinsko filozofsko držo, ki je konstituirala neko slovensko revijo z naslovom "Perspektive" tako, da je znotraj skupinske identitete perspektivovcev naslov revije simboliziral in predstavljal filozofsko ozemljen koncept in da je ta filozofsko ozemljen koncept segel tudi k vprašanju vzpostavitve in funkcioniranja filozofije na Slovenskem.

"Perspektive" so delovale v zgodovinskih okoliščinah, ki jih je določal sicer z neuspehom stalinizma na naših tleh načeti totalitarizem. Legitimacija, s katero se je upravičevala oblast in iz katere so se pojasnjevale njene poteze, je bila izpeljevana iz monolitnega ideološkega jedra, torej v imenu resnice in večnostnega poslanstva, ki pripadata kolektivnemu subjektu - varuhu svetovnozgodovinskega razreda v obdobju njegove nedoletnosti, in je namesto brezplodnega različnega filozofskega razlaganja obljubljala totalno in epohalno spremembo sveta. V razmerju do takega legitimiranja in funkcioniranja oblasti filozofiranje pač ni bilo kakršenkoli poklic, saj si je lahko lastilo pooblaščenost in povzdignjeno vlogo utemeljevalca in utrjevalca legitimacijske teorije in derivatorja prakse, ali pa odločilno vlogo rušitelja, ki je svetovni zablodi in zlu edini sposoben pristriči lase in ga opehariti za njegovo skrito moč.

"Perspektive" so nastopile v prvi polovici šestdesetih let in filozofijo videle kot razsvetljevsko in razsvetljevalno dejavnost, potekajočo s pomočjo sprostitve in osvoboditve javnega razgovora, v katerem bi tudi oblastna skupina vsaj fingirala, da je samo ena od skupin, saj sicer razgovor bodisi ni možen bodisi nima nobenega smisla. Filozofija je bila vsekakor napolnila k dejanju in legitimacijska podstat aktivizma, tako kot sta bila odsotnost te legitimacijske podstati ali zavračanje in onemogočanje javnega razgovora predstavljena kot zlo, ki bo onemogočilo realizacijo upanja. In realizacija upanja v tostranstvu je motiv filozofiranja, ki je ves čas prisoten. "Perspektive" so sredi totalitarizma gojile filozofsko teorijo, s katero ne bi bilo mogoče ob-upati nad možno spremembo sveta, četudi bi se oblast in (tradicionalna ali partijna) inteligenca do konca spridili.

"Perspektive" so povedale svoje tudi o stanju filozofije na Slovenskem v začetku šestdesetih let, in tisto, kar je bilo tedaj povedanega in kar je bilo s filozofijo tedaj narejenega, je v mnogočem določalo filozofijo pri nas še dolgo. Tako kot je vsaka generacija beograjskih študentov filozofije morala svojo filozofsko diplomu opraviti tudi tako, da si je ustvarila lastno razmerje do prepovedane in odpravljene filozofije, smo si tudi študentje filozofije v Ljubljani morali najprej prisvojiti in povedati vse, kar je povezano s perspektivaškim obdobjem in filozofijo pri nas, in iz povedanega narediti lastne zaključke o možni filozofski držbi, izhajajoči iz tega, da smo se pač kot filozofi, četudi smo prišli na prizorišče kasneje, morali obnašati, kot da smo so-odgovorni za postavitev scene in zasedbo vlog.¹¹

¹¹ V "Perspektivah" je seveda filozofskega branja obilo, tako prevodnega (Sartre, Heidegger, Merleau-Ponty, Lowenthal, Goldmann, Vanja Sutlić, Leszek Kolakowski...) kot izvirnega (Veljko Rus,

Zdaj, ko je prišlo do prvega slovenskega filozofskega kongresa, ki je imel namen, da združi membra disiecta društev, skupin in posameznikov, ki se prištevajo oziroma jih je mogoče prištevati k filozofiji na Slovenskem, mislim, da je čas, da filozofi opredelimo svoj odnos tudi do "Perspektiv" in perspektivaškega obdobja v filozofiji na Slovenskem. Ko sem se pogovarjal v začetku osemdesetih let s sovjetskimi estetikami, sem jih povprašal, kaj se dogaja novega. Odvrnili so mi, da imajo zdaj tudi estetikami nalogo, da opravijo perestrojko v lastnih vrstah in na lastnem polju. Verjetno ni bilo boljšega načina, da se opredeli domet različnih demokratizacij: vse so bile zgolj prijazen način ohranjanja neprijaznega jedronačalija. Zato se mi zdi nekam neprimerno, da bi bila zdaj, ko sta zmagali demokracija in svobodna konkurenca, naša naloga, da vzpostavimo demokracijo in svobodno konkurenco v filozofiji. Zato je preprosto tudi prepozno, da bi lahko na kakršenkoli način navezovali na filozofsko situacijo "Perspektiv" in odgovarjali na vprašanje o perspektivah filozofije na Slovenskem tako, kot so odgovarjale "Perspektive". Vendar je hkrati treba razmišljati prav iz "Perspektiv", katerih filozofska perspektiva je na nek način tudi naš kongres, saj se da "Perspektive filozofije" razumeti tudi kot "Simpozij o humanizmu" 33 let po tem, ko je bil odpovedan.

Danes pač ne živimo v totalitarni situaciji, v kateri bi filozofijo ogrožala njena privzdignjena legitimacijska ali prav tako privzdignjena rušilna moč. Živimo v demokraciji, torej v načinu, ki se ne legitimira s pomočjo ideološkega jedra, ampak s pomočjo osnovnošolskega preštevanja, torej z večino. V tej vrsti sveta se mora filozofija upirati lastni nepomembnosti in ne-umnosti demokratičnih okoliščin. Ne vlada monopol, ki bi ga bilo treba z muko razviti v dialog in polilog, ampak svobodna konkurenca, v kateri ima najbolj prav tisti, ki uspe največ svojega blaga plasirati na tržišče idej. Zato filozofiji ni potrebna relativizirajoča drža, ki razbija monopol, ampak dostojanstvo, ki kljub vzpostavljenemu dialogu izhaja iz predpostavke, da nima vsak preprosto toliko prav, kolikor ga je videti.

Filozofija danes tudi ne more biti dialog skupin in šol, v katerem bi potekalo konkurenčno zastavljeno tekmovanje, kdo bo odigral vlogo postavljanja podstati pravilno uglasenemu aktivizmu. Da je filozofska skupinskost manifestacija določene volje do moči, si velja seveda zatakni za klobuk - tako pač je, in tudi na kongresih se bodo filozofi še naprej zbirali zato, da bodo dokazovali ne samo, da imajo samo oni prav, ampak tudi, da so samo oni zares filozofi. Vendar nas taka zastavitev, če pri njej ostanemo, vodi do neke vrste institucionalne teorije filozofije. Obstaja namreč iz analitične filozofije nastala institucionalna teorija umetnosti, ki ji je najbolj določeno definicijo postavil Dickie leta 1984: "1. Umetnik je oseba, ki z razumevanjem sodeluje pri izdelovanju umetniškega dela; 2. umetniško delo je izdelek take vrste, ki je narejen za predstavitev občinstvu umetniškega sveta; 3. občinstvo je skupina oseb, ki so pripravljene do določene meje razumeti predmet, ki jim je predstavljen; 4. umetniški svet je totalnost vseh sistemov umetniškega sveta; 5. sistem umetniškega sveta je okvir, v katerem umetnik umetniško delo predstavi umetniškemu svetu."¹² Pri taki definiciji

Taras Kermauner, Janko Kos...), vključno z velikim filozofskim polemичnim dialogom med perspektivci in Dušanom Pirjevcem. Neposredno o položaju v slovenski filozofiji pa najdemo kritične zapise, ki opozarjajo na odsotnost slovenskih filozofov iz jugoslovanske arene oziroma na njihovo prisotnost pod ravnijo časa in okoliščin, označujejo slovensko filozofijo kot samoobrambni ceh odmirajoče plasti intelektualcev in protestirajo zoper odpoved simpozija v organizaciji Slovenskega filozofskega društva na temo o humanizmu (glej J.K.: "Jugoslovanska polemika o mladem Marxu", št. 4, december 1960, str. 499-503; T.K.: "Blejski sestanek jugoslovanskih filozofov", št. 4, december 1960, str. 504-509; T.K.: "Formalna in stvarna funkcija slovenskih filozofskih institucij", št. 15, januar 1962, str. 621-626).

¹² George Dickie, *The Art Circle. A Theory of Art*, Haven, New York 1984; glej Stephen Davies, *Definitions of Art*, Cornell University Press, Ithaca and London 1991, str. 84.

filozofije, ki bi določila filozofa kot zavestnega izdelovalca filozofskih del, filozofsko delo kot izdelek, namenjen predstavitvi pred občinstvom filozofskega sveta; občinstvo kot skupino oseb, ki so sposobne do neke mere zapopasti predstavljena filozofska dela; filozofski svet kot totalnost vseh možnih sistemov filozofskega sveta; in sistem filozofskega sveta kot okvir, v katerem filozof predstavi svoje delo filozofskemu svetu, - bi izgubili (podobno kot pri umetnosti) individualno in transcendentno pritiklino filozofije hkrati. Ta kongres je zame ugodno in potrebno srečanje, način funkcioniranja filozofskih šol in skupin, ki presega njihovo zamejenost v lastni krog. Vendar filozofija pač ne nastaja niti na kongresih niti v filozofskih svetovih, ampak iz individualnosti, in filozofskost ni tisto, kar filozofski svet, sestavljen iz različnih sistemov, pripozna kot filozofsko. Filozofsko je potem, ko je filozofija skušala postati znanost, pač predvsem tisto, čemur se je skušala odreči in česar se je skušala otresti, torej metafizični ali transcendentni domet in dostojanstvo misli, ki ne zmore pokazati na pritrtilna dejstva. Filozofsko je po drugi plati tisto, čemur se je skušala odpovedati, ko je konkurirala za mesto ideološkega jedra edine resnice, torej pravila svobode uma. V tem smislu menim, da je tudi razrešitev vseh naših težav, tudi disciplinarnih, v refilozofikaciji. In pod refilozofikacijo razumem prevzetnost in skromnost, ki pretendira na celoto, univerzalno in totalno, ne da bi stavila svojo moč na kaj drugega kot na individualnost, in brez zatajitve svobode uma kot sistema pravil, ki konec koncev omogoča tudi prevzetnost tistega, ki je sposoben svojo filozofijo razglasiti za epilog filozofije sploh.

Ko je vročina že ponehala, sta se Sokrates in Faidros poslovila z molitvijo, ki jo je povedal Sokrates: "Ljubi Pan in vi vsi drugi bogovi, ki ste tukaj, dajte, da postanem lep v svoji notranjosti in da bo vse zunanje, kar imam, moji notranjosti prijateljsko. Za bogatega naj imam modrijana. Tega zlata pa mi dajte toliko, kolikor bi ga ne mogel nositi niti odpeljati noben drug kakor poštenjak."¹³

Naj ta molitev velja tudi perspektivam filozofije nasploh in na Slovenskem še posebej.

¹³ Platon, Faidros, Založba Obzorja, Maribor 1969, str. 79.